

LUND UNIVERSITY

Bokomtaler: Fanden på flat mark. Historier frå Kviterussland

Lenhag, Mi

Published in:
Nordisk Østforum

2010

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lenhag, M. (2010). Bokomtaler: Fanden på flat mark. Historier frå Kviterussland. *Nordisk Østforum*, 2, 219-221. <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/ISSN1891-1773-2010-02-14>

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Fanden på flat mark. Historier frå Kviterusland

Per Anders Todal

Oslo: Det Norske Samlaget 2009

293 sidor. ISBN 9788252172485

Recenserad av **Mi Lennhag** [doktorand i statsvetenskap vid Lunds universitet]

Sedan början av 2009, då Vitrysslands nya medielag trädde i kraft, är det inte längre tillåtet att som utländsk journalist rapportera från Vitryssland utan ett särskilt tillstånd från den vitryska staten. Den norske journalisten Per Anders Todals personliga resereportage är därför både intressant läsning och en viktig rapport från ett isolerat land innanför Europas gränser.

Todal försöker nyansera bilden av Vitryssland, som han menar inte bäst beskrivs som Europas sista diktatur. Utopin är död i Vitryssland, enligt Todal. Systemet är en tom rustning, där kroppen inuti ruttnade med sovjetsystemet. Genom 26 kapitel – alla nedslag i väl valda delar av den vitryska samtiden – försöker Todal få oss att förstå den vitryska vardagen.

Boktiteln är delvis en parodi på Pulitzerprisbelönade journalisten Thomas Friedmans bok *The World is Flat* (2005), vilken förmedlar en hypotes om att en globaliserad och platt värld på sikt blir mer rättvis eftersom alla konkurrenter då förväntas ha samma möjligheter. Vitryssland är knappast ett rättvist land, men dock väldigt platt. Todal menar att det under historien varit svårare för vitryssarna att undvika ständiga invasioner, att skrämma fienden, mota iväg fiendehäror, eller slippa ett system där få härskar över många, just eftersom landet är platt. »[F]latlandet er ein invitasjon til å skape imperium», vilket Todal menar har spelat roll för framväxten av den nuvarande vitryska självkänslan. Oavsett vad man tror om denna förklaringsmodell, har författaren en poäng i att Vitryssland nästan alltid varit förtryckt under främmande makt. Todal menar också att den senkomna nationella identiteten i Vitryssland »var det siste produkt av Europas nasjonalistrørsler».

Ibland undrar jag under läsningen av boken om den verkligen bäst beskrivs som en reseskildring. Ofta kommer långa stycken som snarare är personliga analyser och reflektioner. Oavsett vilket lyckas Todal väl med att fånga många av de vardagliga beståndsdelarna som utgör livet i en diktatur. Sådant man haft svårt att läsa sig till ifall man inte varit i Minsk – som att håll-

platsernas namn i tunnelbanan är skrivna på ryska på skyltarna, men ropas ut på vitryska i högtalarsystemet – förmedlas på ett färgstarkt vis.

Flera omständigheter som sammantaget bidragit till Vitryssland som en icke-demokratisk stat förmedlas – såsom att det mesta av den vitryska moderniseringen skedde under sovjettiden med allt vad det inneburit av avstannande produktivitetsoökningar, våldsapparaternas behandling av medborgarna, eller hur väldigt snabbt det gick för Lukasjenko att alltmer införa begränsningar för medborgarna. »I dag er denne dystre prosessen så godt som fullført», menar Todal. Han målar upp de olika tabuämnen i samhället: religion, judar, sexuella minoriteter, Tjernobyl, utrikespolitiken och politiska försvinnanden. Det är ett begränsande samhälle, vilket Todal påpekar. Även Lukasjenkos balansgång med det ryska energiberoendet och behovet av att kunna fortsätta låta produktionen baseras på subventioner framställs. Lukasjenko beskrivs målande som »ein diktator som styrer på nåden frå Gazprom». Samtidigt, vilket gör mig mycket glad, räds Todal inte för att beskriva att det också kan vara tryggt att leva i Vitryssland, även om tryggheten har sitt pris.

Todal skildrar det vitryska motståndet från många håll. Han ger en bra bild av de modiga människor som vill få Vitryssland bort från diktaturen och som offrar sina karriärer. Todal fångar in de visserligen svaga men ändå befintliga rummen för oppositionella åsikter i samhället. Europeiska humanitära universitetet (EGU) – det fria universitetet i Minsk som tvingades flytta till Vilnius – beskrivs som »eit intellektuelt kraftsentrum i Kviterussland», men där studenterna efter flytten till Vilnius (de som fortsatte studierna efter flytten pendlar 170 km mellan huvudstäderna) frågas ut om huruvida de egentligen är på vapenträning i Litauen. Jag hade däremot gärna sett mer beskrivningar av problemen med i att i mötet med människor i Vitryssland veta hur man ska förhålla sig till att vi i Nordeuropa ser landet som en diktatur.

Det jag nog uppskattar mest med boken är beskrivningarna av Lukasjenko – »ektefødd son av Sovjetunionen» som inte ens talar särskilt bra vitryska – och hans ständiga närvaro i det vitryska samhället. Innan jag själv hade hyrt lägenhet i Minsk hade jag ingen aning om denna närvaro, vilket Todal beskriver genom exempelvis det faktum att Lukasjenko på landsfadermanér syns på TV nästan varje kväll. Lukasjenkos politiska kontroll kan ses som strängare än den sovjetiska under perestrojkatiden. Lukasjenko spelar, som Todal skriver, retoriskt skickligt på den vitryska räds-

lan att invaderas från väst. Samtidigt gör inte Todal misstaget att inte våga nämna att ledaren faktiskt har starkt stöd.

Vad många kanske inte vet om dagens Vitryssland är hur starkt närvarande Tjernobylolyckan är ännu idag. Själv förvånades jag över hur många vitryska damer det var som brydde sig om eventuella becquerelnivåer i maten de åt. Hela Tjernobylolyckan är en samtidsberättelse som inbegriper både protester, lögner, spekulationer, propaganda, hemlighetsmakeri och planer på nya kärnkraftverk. Tjernobyl är alltså ett dagsaktuellt politiskt tema, precis som Todal anser, trots om Lukasjenko år 2000 deklarerade att tiden med negativa konsekvenser av Tjernobyl var till ända.

Trots att man som läsare erbjuds många väl beskrivna bilder, är Todals sätt att berätta ibland på gränsen till anekdotiskt och stereotyp – kanske just för att vi har de stereotyper och fördomar vi ändå har. Det är ibland lite väl mycket vodka, hallikar, prostituerade, utbytesstudenter som lever billigt och festar mycket, biffiga gränsvakter, nostalgi, damer som alltid vill gå i högklackat och som sminkar sig hårt, och poliser och militärer i varje gathörn. Man bör, när man skildrar ett folkslag, vara vaksam på var gränsen till ett mytologiskt berättande går. Todal aktar sig däremot för att ta ställning i frågan hur Vitryssland ska gå mot ett mer demokratiskt styre, utöver att kommentera att han personligen tycker att Vitryssland skulle må bra av att genomgå en kulturrevolution.

I början av boken beskrivs vitryssarna som ganska uppgivna och orkeslösa i tiden »efter utopin». Man skulle kunna sammanfatta Todals inledningsvis uppmålade bild som att Vitryssland befinner sig i ett mellanläge, i en väntan. Mot slutet av boken framträder dock alltfler av de modiga människorna som ju faktiskt ändå vågar utmana makten. Mina egna erfarenheter från Vitryssland vintern och våren 2009 talade för en gryende vitrysk självkänsla, dock i den situationen delvis som en följd av att landet med sin särskilda ekonomi och isolation inte berördes nämnvärt av den ekonomiska kris som slog otroligt hårt mot Östeuropa och grannlandet Ukraina. Det återstår att se i vilken riktning den vitryska självkänslan kommer att utvecklas, och för att vi utanför de vitryska gränserna ska bli medvetna om det behövs fler verk i stil med *Fanden på flat mark*.